

МРНТИ: 15.41.39

<https://doi.org/10.51889/2022-1.1728-7847.25>

А.О.Дуйсенбаева¹, С.А. Сәлмеке¹, Л.А.Лимашева¹, Г. М. Райс¹
¹ Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
(Алматы, Қазақстан).

ЖОО СТУДЕНТТЕРІН КӘСІБИ ІС ӘРЕКЕТКЕ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ДАЯРЛАУ ЖӘНЕ ОНЫ ҚАЛЫПТАСТЫРУ ӘДІСТЕРІ

Аңдатпа

Мақалада болашақ мамандардың кәсіби қызметке кәсіби даярлығының сипаттамасы қарастырылады, оның факторлары мен компоненттері анықталады. Сондай-ақ, болашақ мамандардың Қазақстан Республикасындағы жаңартылған білім беру жүйесіндегі кәсіби қызметке психологиялық даярлығы мәселесі көтеріледі. Болашақ маманның өзінің кәсіби қызметіне даярлығы маңызды рөл атқарады, оның негізгі компоненттерінің бірі психологиялық даярлық болып табылады. Студенттердің кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын қалыптастыруды зерттеуді мақсат ете отырып, авторлар бақылау, сауалнама, "Коммуникативті бақылау деңгейін зерттеу" әдістемесі (М.Шнайдер), "Тұлғаның бағыттылығы сауалнамасы" (В. Смекал, М. Кучер) және Д. Холландтың "Жеке тұлғаның типологиясы және тартымды кәсіби орта" әдістемелерін қолданады. Зерттеу нәтижелері бойынша қорытынды жасалып, мәселені шешуге бағытталған ұсыныстар берілді. Теориялық талдау, эмпирикалық зерттеу нәтижелері студенттердің болашақ кәсіби қызметіне психологиялық даярлығын тиімді қалыптастыру үшін бағдарлама әзірлеуге мүмкіндік берді және ол ұсынылды.

Түйін сөздер: студент, кәсіби іс-әрекет, психологиялық даярлық, тұлғаның бағыттылығы, коммуникативті бақылау деңгейі.

Дуйсенбаева А.О.¹, Сәлмеке С.А.¹, Лимашева Л.А.¹, Райс Г.М.¹.
¹Казахский национальный педагогический университет имени Абая, Казахстан,
г.Алматы

ПСИХОЛОГИЧЕСКАЯ ПОДГОТОВКА СТУДЕНТОВ ВУЗА К ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ И МЕТОДЫ ЕЕ ФОРМИРОВАНИЯ

Аннотация

В статье рассматривается характеристика профессиональной подготовки будущих специалистов к профессиональной деятельности, определяются ее факторы и компоненты. Также будет поднят вопрос психологической готовности будущих специалистов к профессиональной деятельности в системе обновленного образования в Республике Казахстан. Важную роль играет подготовка будущего специалиста к своей профессиональной деятельности, одной из основных составляющих которой является психологическая подготовка. Стремясь исследовать формирование психологической готовности студентов к профессиональной деятельности, авторы используют методики наблюдения, анкетирования, методики "Исследования уровня коммуникативного контроля" (М. Шнайдер), "Диагностика направленности личности" (В. Смекал, М. Кучер) и методика «Типология личности и привлекательная профессиональная среда» Д. Холланда. По результатам исследования были сделаны выводы и даны рекомендации, направленные на решение проблемы. Теоретический анализ, результаты эмпирического исследования позволили разработать программу для эффективного

формирования психологической готовности студентов к будущей профессиональной деятельности, и она была предложена.

Ключевые слова: студент, профессиональная деятельность, психологическая подготовка, направленность личности, уровень коммуникативного контроля.

Duysenbaeva A. O.¹, Salmek S.A.¹, Limasheva L.A.¹, Rais G.M.¹.

¹*Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Kazakhstan, Almaty*

PSYCHOLOGICAL PREPARATION OF UNIVERSITY STUDENTS FOR PROFESSIONAL ACTIVITY AND METHODS OF ITS FORMATION

Annotation

The article considers the characteristics of professional training of future specialists for professional activity, determines its factors and components. The issue of psychological readiness of future specialists for professional activity in the system of updated education in the Republic of Kazakhstan will also be raised. An important role is played by the preparation of a future specialist for his professional activity, one of the main components of which is psychological training. In an effort to study the formation of students' psychological readiness for professional activity, the authors use the methods of observation, questioning, the methods of "Research of the level of communicative control" (M. Schneider), "Diagnostics of personality orientation" (V. Smekal, M. Kucher) and the method of "Personality typology and attractive professional environment" by D. Holland. Based on the results of the study, conclusions were drawn and recommendations were made to solve the problem. Theoretical analysis, the results of empirical research allowed us to develop a program for the effective formation of psychological readiness of students for future professional activities, and it was proposed.

Keywords: student, professional activity, psychological training, personality orientation, level of communicative control.

Кіріспе

Қазіргі қоғамда жастардың білімі мен тәрбиесіне қойылатын талаптар артып келеді. Мұндай тәрбиенің басымдықтары жеке даму, руханилық, жүйелі ойлау, кәсіби мәдениет, жауапкершілік, белсенділік, мақсаттылық, өзін-өзі жетілдіруге ұмтылу және т.б. Осы ретте студент жастардың зияткерлік және рухани даму деңгейі бүгінгі күні осы өлшемдерге толық сәйкес келеді ме деген сұрақтар туындайды[1].

Мемлекет мамандардың жұмысына және оларды даярлаумен айналысатын университеттерге жаңа талаптар қояды. Мамандарды даярлаудың бүкіл жүйесі тұтастай алғанда кәсіби іс-әрекеттің нақты саласының ерекшелігімен айқындалған. Бірақ түлектердің қызмет саласы мен жоғары оқу орны арасындағы байланыс әрдайым берік және сенімді бола бермейді. Сондықтан оқу бітіргеннен кейін кәсіби қызмет жағдайларына бейімделу үшін жас маманға уақыт қажет. Бұл процестің сәттілігінде жас маманның өзінің кәсіби қызметіне даярлығы маңызды рөл атқарады, оның негізгі компоненттерінің бірі психологиялық даярлық болып табылады.

Зерттеушілердің еңбектерінде кәсіби қызметке психологиялық даярлық күрделі психикалық білім, динамикалық құрылыммен және функционалды тәуелділіктермен сипатталатын компоненттер жиынтығы деп түсініледі[2,61б.]. А.Н. Иноземцева психологиялық даярлықты мотивтердің, құндылықтардың, көзқарастардың, білімнің, дағдылардың және студенттердің кәсіби өзін-өзі тануына біріктірілген белгілі бір жеке қасиеттердің қоспасы ретінде анықтайды[3,22 б.]. Психологиялық даярлық тапсырманы сәтті шешу үшін қажет іс-әрекеттің барлық элементтерін қамтиды[4,89 б.].

Психологиялық әдебиеттерде даярлықтың ерекше формаларына көп көңіл бөлінеді: шартына(Д.Н.Узнадзе[5] және басқалар), тұлғаның еңбек іс-әрекетіне даярлығы (Н.Д. Левитов[6], К.К. Платонов[7] және т.б.). Еңбекке психологиялық даярлықтың табиғатын ашу үшін қызметке кәсіби жарамдылық бойынша (К.М. Гуревич[6] және т. б.), кәсіби өзін-өзі анықтау бойынша (Е.А.Климов[8] және т. б.) жүргізілген зерттеулердің маңызы зор. Студент жастардың кәсіби мотивациясының ерекшеліктерін зерттеген А.М. Болтаева жоғары оқу орындарындағы даярлық мазмұнының студенттердің кәсіби мотивациясын қалыптастыруға ықпал ету деңгейін анықтады[9].

И. А. Калинина кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлықты "...студенттің мотивациялық және операциялық кәсіби салалардағы қалыптасу дәрежесі ретінде" қарастыруға болады,-деп атап көрсетті[10,96.]. Н. В. Кузьминаның пікірінше[11], болашақ кәсіби қызметке психологиялық даярлығы маманның қазіргі қоғамдағы ғылым мен техниканың талаптары деңгейінде қызметті жүзеге асыруға мүмкіндік беретін білімі, білігі мен дағдыларының болуымен сипатталады. Кез-келген іс-әрекет көптеген мәселелерді шешетіндіктен, кәсібилік (немесе психологиялық даярлық), ең алдымен, тапсырмаларды көру және тұжырымдау, әдіснаманы қолдану, оларды шешуге ең қолайлы әдістерді бағалау және таңдау қабілетінде анықталады. Басқаша айтқанда, психологиялық даярлық олардың жеке қажеттіліктерін түсінумен байланысты, жеке тұлғаның белсенділігін болжайды және сәтті кәсіби қызметтің алғышарттары болып табылады.

Кәсіби даярлық сапасын арттыру тұлғаның кәсіби дамуымен байланысты. ЖОО жағдайында кәсібилендіру процесінде кәсіби ниеттер нақтыланады, кәсіби бағдар мен кәсіби маңызды қасиеттер қалыптасады. ЖОО-да оқу процесінде қалыптасқан психологиялық білім беру түлектің кәсіби қызметке сәтті бейімделуінің алғышарты болып табылады. Психологиялық даярлық кәсіби дамуға ықпал ететін фактор ретінде қарастырылуы мүмкін.

Студенттердің кәсіби даярлығын қалыптастыру мәселесі ерекше маңызға ие. Бұл студентті өз міндеттерін сәтті орындауға, білімін, дағдыларын тиімді қолдануға, өзін-өзі бақылауды сақтауға және төтенше жағдай туындаған кезде икемді болуға ынталандырады, сонымен қатар еңбек жағдайларына тез бейімделуге көмектеседі және одан әрі кәсіби жетілдіруге ықпал етеді. Қазіргі қоғамда психологиялық дайындық ресурстары бакалаврларды кәсіби даярлауда толық пайдаланылмайды. Қолданыстағы тәжірибе мен ғылымның жай-күйі кәсіби қызметке психологиялық даярлықты қалыптастырудың технологиялық негіздерінің дамымағандығын көрсетеді деп айтуға негіз бар.

Осылайша, университетте кәсіби қызметке психологиялық даярлық қалыптасады, мұнда ол сапалық жағынан да, сандық жағынан да өзгереді, жоғарылайды және бір деңгейден екінші деңгейге динамикалық түрде ауыса алады және оның компоненттері арасындағы ішкі тепе-теңдік аясында қарастырылады, бұл кәсіби және білім берудің барлық мәселелерін тиімді шешуге мүмкіндік береді.

Зерттеудің объектілері мен әдістері

Студенттердің кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын қалыптастырудың диагностикалық зерттеуі Алматы қаласы, Абай атындағы Қазақ Ұлттық Педагогикалық университетінің Жаратылыстану және География институты, биология, география- тарих мамандығының 2 курс студенттерімен жүргізілді. Студенттердің жасы-17-20 жас. Зерттеуге барлығы 44 студент қатысты. Зерттеуде бақылау, сауалнама, сонымен қатар "Коммуникативті бақылау деңгейін зерттеу" әдістемесі (М.Шнайдер), "Тұлғаның бағыттылығы сауалнамасы" (В. Смекал, М. Кучер) және Д. Холландтың "Жеке тұлғаның типологиясы және тартымды кәсіби орта" әдістемесі қолданылды.

Зерттеудің мақсаты- студенттердің кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын қалыптастыруды зерттеу.

Зерттеудің міндеттері:

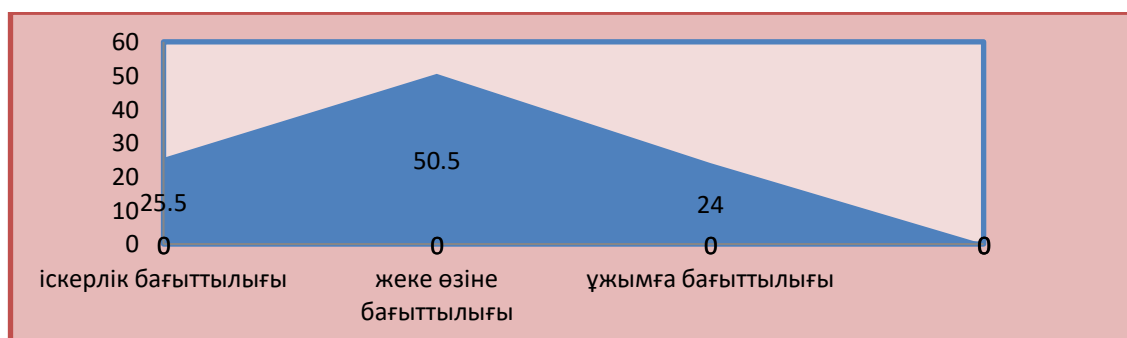
- ❖ таңдаған мамандыққа деген қызығушылық пен құндылықты қатынасты, кәсіби дамудың жеке траекториясы туралы білімді дамытуға, кәсіби қызметте табысқа жетудегі мансаптың маңыздылығын түсінуге ықпал ету;
- ❖ студенттердің кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын дамыту мәселелерін шешуге көмектесу;
- ❖ кәсіби өнімділікті қалыптастыру, болжау қабілеттерін дамыту;
- ❖ мінез-құлықтың өзгеруін қамтамасыз ететін оң жеке күштерді қалыптастыру.

Зерттеу нәтижелері және оларды талқылау.

"Тұлғаның бағыттылығы сауалнамасы" (В. Смекал, М. Кучер) әдістемесіне талдау.

Зерттеудің мақсаты-адамның бағытын анықтау: жеке (өзіне); іскерлік, басқа адамдармен қарым-қатынасқа назар аударуды білдіреді (тапсырмаға); ұжымдық (өзара әрекеттесу үшін). Жеке бағыттылық (өзіне назар аудару) өзінің әл-ауқаты, жеке басымдылық пен беделге ұмтылу мотивтерінің басым болуымен байланысты. Мұндай адам көбінесе өзімен, сезімімен және тәжірибесімен айналысады және айналасындағы адамдардың қажеттіліктеріне аз жауап береді. Жұмыста ол, ең алдымен, өз талаптарын қанағаттандыру мүмкіндігін көреді. Ұжымдастырушылық бағыт, немесе өзара іс-әрекетке бағыттылық-адамның іс-әрекеті қарым-қатынас қажеттілігімен, әріптестерімен жақсы қарым-қатынасты сақтауға деген ұмтылысымен анықталатын жағдаймен сипатталады. Мұндай адам бірлескен іс-шараларға қызығушылық танытады. Іскерлік бағыт (міндетке назар аудару) іс-әрекеттің өзі тудыратын мотивтердің басым болуын, іс-әрекетке деген құштарлықты, білімге деген құштарлықты, жаңа дағдылар мен дағдыларды игеруді көрсетеді. Әдетте, мұндай адам ұжыммен ынтымақтасуға тырысады және топтың ең жоғары өнімділігіне қол жеткізеді, сондықтан тапсырманы орындау үшін пайдалы деп санайтын көзқарасты дәлелдеуге тырысады.

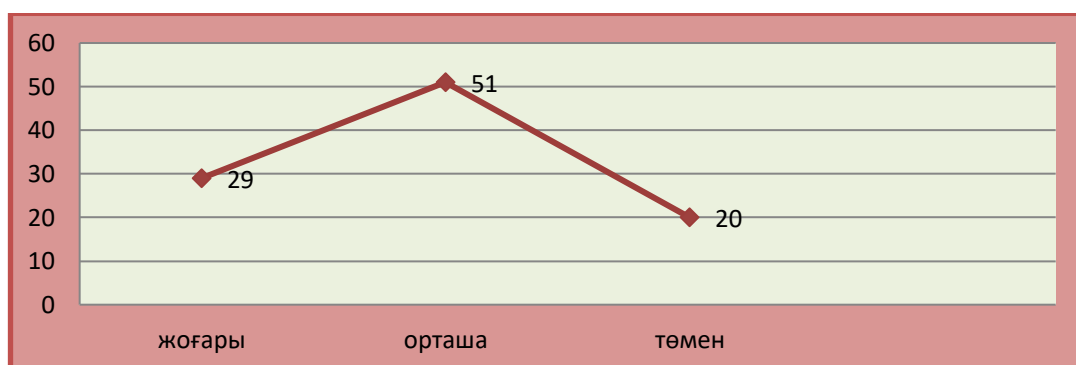
"Тұлғаның бағыттылығы сауалнамасы" әдістемесі бойынша зерттеу нәтижелері барлық студенттердің 51,5% - ы өзіне бағытталғандығын, өзінің әл-ауқатының себептерін басқаратындығын, әріптестерінің мүдделеріне қарамастан өз мақсаттарына қол жеткізуге ұмтылысын сипаттайтыны анықталды. Зерттелушілердің 24,5% – ында тапсырмаға немесе іскерлік бағытқа назар аударылады- бұл студенттер іс-әрекетке назар аударумен сипатталады. Жеке мүдделеріне қарамастан, олар оң нәтиже берсе, басқалармен ынтымақтастыққа дайын. Әрқашан олар өз пікірлерін қорғауға тырысады, олар тапсырманы орындау үшін жалғыз дұрыс және пайдалы деп санайды. Егер олар өндіретін бизнес үшін пайдалы болса, жаңа білімді, дағдыларды игеруге дайын. Қалған 25%-ы ұжымдық (өзара әрекеттесу үшін) бағыттылықты көрсетті. Осы әдістеме бойынша жүргізілген зерттеу нәтижелері 1-диаграммада бейнеленеді.

Сурет 1. "Тұлғаның бағыттылығы сауалнамасы" әдістемесі(В. Смейкл, М. Кучер) бойынша зерттеу нәтижелері.

Зерттеудің келесі қадамы әртүрлі өзара әрекеттесу жағдайларында жасөспірімдердің коммуникативті бақылау және коммуникативті реакциялар деңгейін

бағалау болды. Коммуникативтік бақылау деңгейі мінез-құлықтың бағдарымен тығыз байланысты. Ол адамның айналасындағы адамдармен тиімді қарым-қатынас жасау, шынайы қарым-қатынас жасау, өзінің эмоционалды жағдайын бақылау қабілетімен анықталады. "Коммуникативті бақылау деңгейін зерттеу" әдісінің нәтижелері бойынша біз келесі нәтижелерге қол жеткіздік: субъектілердің 20% – ында коммуникативті бақылау деңгейі төмен-бұл студенттердің мінез-құлқы жағдайға қарамастан біркелкі (бірдей). Кейбіреулер мұндай адамдарды қарапайымдылығына байланысты қарым-қатынаста "тиімсіз" деп санайды. 51% орташа коммуникативті бақылауға ие. Бұл дегеніміз, олардың қарым-қатынаста шынайы екендіктерін көрсетеді, бірақ эмоцияларында ұстамды, айналасындағылармен қарым-қатынаста қарастырылады. Студенттердің 29% – ында коммуникативті бақылаудың жоғары деңгейі бар-мұндай адамдар кез-келген рөлге оңай енеді, жағдайдың өзгеруіне икемді жауап береді, өзін жақсы сезінеді және басқаларға әсер етуді болжай алады. Осы әдістеме бойынша алынған нәтижелер көрсеткіштері 2-диаграммада бейнеленеді.

Сурет2. "Коммуникативті бақылау деңгейін зерттеу" әдістемесі (М.Шнайдер) бойынша зерттеу нәтижелері.

Алынған нәтижелерге сүйене отырып, 2 курс студенттері өздеріне, коммуникативті бақылаудың орташа деңгейіне назар аударады деп қорытынды жасауға болады. Олардың болашақ кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығы жеткіліксіз қалыптасқан деп болжауға болады.

"Тұлғаның типологиясы және тартымды кәсіби орта" әдістемесі бойынша зерттеу барысында бір субъектіде жеке тұлғаның бірнеше түрінің комбинациясы басым болып табылатындығы анықталды, жиналған баллдардың саны бойынша осы типтерге бірдей немесе бірдейге жуық, яғни шамалас жиналған баллдар тән. Дж.Холландтың тестін қолдану мамандық таңдау мен тұлғаның кәсіби типі арасындағы сәйкестікті анықтауға бағытталған. Адамның мінез-құлқы оның жеке ерекшеліктерімен ғана емес, сонымен бірге ол өзінің белсенділігін көрсететін ортамен де анықталады. Адамдар өз түрлеріне тән кәсіби ортаны табуға тырысады, бұл олардың қабілеттерін толық ашуға, құндылық бағдарларын білдіруге мүмкіндік береді. Біздің зерттеуімізден алынған нәтиже көрсеткіштер бойынша, таза түрінде басым тип мыналар болып табылды: әртістік – 11% үшін; әлеуметтік – 13% үшін және іскерлік – сұралғандардың жалпы санының 8,5% үшін. Басқа зерттелуші студенттерде келесі түрлердің үйлесімі анықталды: зияткерлік + конвенционалды –19,5 %; әлеуметтік + іскерлік – 32%; реалист + зияткерлік -16%. Тұлғаның белгілі бір түрлерінің әрқайсысы қандай да бір түрде тартымды кәсіби ортаға байланысты.

Қорытынды:

Зерттеу барысында болашақ маман студенттердің кәсіби іс-әрекетке психологиялық даярлығын қалыптастыру үшін келесі бағдарламалар жасалды:

- студенттердің жеке және кәсіби маңызды қасиеттерін қалыптастыру;

- оқу іс-әрекетінің мағынасын түсінуге, болашақ кәсіби іс-әрекет үшін оқытудың маңыздылығын түсінуге әкелетін мақсат қоюды дамыту, сонымен қатар оқу үрдісіне және болашақ кәсіби қызметіне деген оң көзқарасты қалыптастыру;

- студенттердің іскерлік бағдарлануын дамыту.

Студенттердің кәсіби қызметке психологиялық даярлығын қалыптастыру үшін бағдарламаның қаншалықты тиімді екенін түсіндіру үшін біз "бағдарлама" ұғымына анықтама беріп өтуді дұрыс деп санаймыз»

Бағдарлама-бұл зерттеудің кеңейтілген жоспары. Бұл мағынада термин бір нәрсені зерттеуді білдіреді-жеке тұлғадан бастап бүкіл мекемеге дейін, тіпті бүкіл саланы немесе пәнді зерттеу бағдарламасының теориялық идеясын білдіреді. Анықтамада зерттеудің кеңейтілген жоспары біздің зерттеу тақырыбымызға және кәсіби қызметке психологиялық даярлықты қалыптастырудағы тиімділікке жауап беретін құралдар жиынтығын білдіретінін атап өтеміз[10]. Жалпы құралдар жиынтығы біздің мақсатымыз бен міндеттерімізге сәйкес келсе тиімді болады. Бағдарлама қалыптастырушы құрал ретінде тиімді, ол сабақтың әр түрлі формалары мен түрлерін қамтуы мүмкін. Сабақ мазмұнды түрде тренингтер, психологиялық жаттығулар, рөлдік ойындар және т.с.с. енгізеді, нәтижесінде тұлғаға ықпал етудің қалыптастырушы әсері қамтамасыз етіледі. Біздің жағдайымызда бағдарлама 5 блокты қамтиды:

1."Мен кімін?"- студенттердің өздері туралы болашақ педагог ретінде түсініктерін қалыптастыруға бағытталған. Мақсаты-өзі туралы жеке тұтас көзқарасты қалыптастыру; уақытша перспективаны кеңейту, өзін-өзі тану дағдыларын дамыту, шығармашылық әлеуетті дамыту.

2."Мен сезім адамымын" эмоционалды компонентке арналған. Мақсаты-студенттің эмоционалды күйлерін білу, оларды тудыратын себептерді түсіну; эмоционалды жағдайды оңтайландыру, эмоционалды жағдайларды бағалау дағдыларын дамыту.

3."Менің мамандығым-педагог". Мақсаты студенттің болашақ кәсіби қызметінің ролінде өзін бағалау; өзінің кәсіби ұстанымын өзіндік талдауды жүзеге асыру; кәсіби құндылықтар мен қағидаттарды ұғыну; "Мен – кәсіпқоймын" бейнесін қалыптастыру болып табылады.

4. «Мен және басқалар». Студент тұлғасының басқа адамдарда: оқытушыларда, біоге оқитын студенттерде, оқу ұжымында бейнеленуін көрсетеді. Мақсаты: барабар өзін-өзі бағалауды қалыптастыру; өзінің коммуникативтік мүмкіндіктерін бағалауды дамыту; кәсіби сенімділікті дамыту; өзін-өзі реттеу қабілетін жүзеге асыру; позитивті жеке күштерді қалыптастыру; мінез-құлықтың өзгеруін қамтамасыз ететін болжау қабілеттерін дамыту.

5. «Тұлғалық және кәсіби өсуді бағдарламалау». Бесінші блок біріктіруші болып табылады, өйткені оның шеңберіндегі тапсырмалар алдыңғы блоктарды зерттеу кезінде алынған нәтижелерді қамтиды. Блоктың мақсаты: болашақ мамандыққа деген құндылық қатынасты дамыту; студенттерді дамыту, жеке және кәсіби өсу үшін өзін-өзі бағдарламалау дағдыларына үйрету.

Студенттердің болашақ кәсіби қызметіне психологиялық даярлығын қалыптастырудың ұсынылған бағдарламасы білім беру жүйесін реформалау кезеңінде өзекті болып табылады. Уақытылы көмек студенттерге оқу үрдісіне және болашақ кәсіби қызметке деген оң көзқарасты қалыптастыруға мүмкіндік береді, яғни кәсіби қызметтің ерекшеліктерін тезірек игеруге, оның перспективаларына, жеке өсуіне және мансабына көңілі қалмауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. *Dvornykova. I.N. Izuchenye formirovaniya psikhologyshekskoy gotovnosti studentov – psikhologov k buduchey professyonsl'noy deyatel'nosti / I.N. Dvornykova. A.V.*

- Dvornykova, I. N. Pershyna.-: *neposredctvennyy* // *Molodoy uchenyy*. – 2014.- № 21.1 (80.1).С.89-91.
2. Shevshenka S. M., Tywmyna N.S. *Tendentsyy ynnovatsyonnogo razvytyya obccego obrazovanyya/ Svornyk statey po materialam regyonal'noy nauchno- prakticheskoy konferentsyy 'Yntegratsyya ynformatsyonnykh tekhnologyy v system professional'nogo obuchenyya'*, mart 2016 – S. 50-52.
  3. Ynozemsceva A.N. *Vlyyanye professyonal'nogo samosoznanyye studentov na formirovanye psikhologicheskogo gotovnosti k pfofessyonal'noy deyatel'nosti: dys. ... kand. psykholog. nauk. – Moskva, 2002. – 225 s.*
  4. Uznadze D.N. *Psykhologicheskiye yssledovanyya*. M.: Nauka. 1966. S. 369.
  5. Kasimjanova A.A., *Osobennosty motyvatsyy pfofessyonal'noy deyatel'nosti, svyazannoy s ryskom dlya zdorov'ya: avtoref. dys. kand. psykholog. nauk: 19.00.01/- Almati: Kaz. nats. un-t ym al'- Faraby, 2009. -29 s.*
  6. Platonov K.K. *Struktura razvytyya lychnosty*. – M.: Nauka, 1986. – 225 s.
  7. Levyton N.D. *O psykhologicheskyykh sostoyaniyakh cheloveka.*- M.: Prosveccenye, 1964.-344.
  8. Gurevych K.M. Borysova E.M. (red.) *Psykhologicheskaya dyagnostyka, Uchebnoe posobyе*. M.: URAO, 2000.
  9. Klymov E.A. *Psykhologyya professyonal'a*. – M.; Voronej: Ynst-t. Prakt. Psykhologyy, 1996.
  10. Kalynyna Y.A. *Metodyka kompleksnoy ostytsenky psykhologicheskoy gotovnocty k professyonal'noy deyatel'nosti. Vestnyk TGU vipusk 9 (53), 2007.*
  11. Kuz'myna N.V. *Akmeologicheskaya teoryya povichenyya kachestva podgotovky spetsialysta obrazovanyya*. – M.: YTSPKPS, 2001.